

ITINERARIUM
Aloisii Lippomano 1555-1557

1555

- VII 14 - discessit Verona (N. 18).
VII 22 - Oeniponte (N.18).
VII 26 - IX 7 - Augustae Vindelicorum (Goetz NBD I/17 p. 116 - N. 42).
- Pragae in Bohemia (N. 42).
- Vratislaviae in Silesia (N. 42).
X 8 - 13 - Varsaviae (N. 42 - N. 48).
X 28 - XII 28 - Vilnae (N. 48 - N. 68).

1556

- I 8 - II 6 - Varsaviae (N. 68 - N. 74).
II 6 - IV 11 - Lovicii (N. 74 - A. 18 p. 381).
IV 24 - Unieioviae (A. 18 p. 384).
IV 29 - V 6 - Gnesnae (A. 21 - Korytkowski AG III, p. 194).
V 7 - 8 - Posnaniae (Ulanowski ACPV, p. 135).
V 12-15 - Vladislaviae (A. 18 p. 389 - ibidem p. 393).
V 16 - 17 - Plociae (Ulanowski ACP, p. 227-228).
V 18 - initium X - Lovicii (Wojtyska PP, p. 79-91).
ante X 12 - - Varsaviae (N. 114).

1557

- circa 15 I - Varsaviae (N. 119).
II 11 - Salisburgi (N. 119).
II 20 - V - Veronae (N. 120 - N. 128)
VI 20 - adventus Romam (N. 128).

INDEX FONTIUM
qui in hoc volumine publicantur

(qui memorantur solum, in parenthesi adducuntur)

Archivum Secretum Vaticanum (AV):

- Archivum Arcis, Armaria I-XVIII (A.A. I-XVIII), ms. 4351 s.f.
- " " " " " 4352 s.f.
- " " " " " 5226 s.f.
- " " " " " 6540 f. 185r-v, (187r-188r), 194r-199v.
- " " " " " 6541 f. 174r-175v.
- " " " " " 6544 f. 62r-67r.

- Armarium (Arm.) 41, ms. 49 f. (117r).
- " " " 63 f. (81r-83r).
- " " 42, ms. 7 f. 325r-330r.
- " " " 8 f. 82r, 84r-v, 328r-v.
- " " 44, ms. 2 f. (43r), 44r-v, (45r-v, 99r, 100r).
- " " " 4 f. 22r-v, 65r-v, (67v), 95r-96r, 100v, 113r-124r, 145v-146v, 176v-178r, 193v-195r.
- " " " 6 f. 53r.
- " " 64, ms. 32 f. 204r-205v.

- Carte Farnesiane, ms. 17 f. 83r, 84r-85v, 139-140.
- Fondo Borghese (F.Borghese), ms. I 163-169 f. 56r-86v.
- " " " " I 825-827 f. 4r-97r.

- Lettere di Principi, ms. 22 f. (123r).
- Miscellanea Armadia (Misc.Arm.) II, ms. 115 f. 15r-20r.
- Nunziature Diverse (Nunz.Div.), ms. 238 f. 163v-164v.

Bibliotheca Apostolica Vaticana (BV):

- Cod. Barberini Latini (Barb.Lat.) 851 f. 246v-304r.
- " " " 5714 f. 5r-6v.
- " " " 5715 f. 7r-34v.
- " " " 5718 f. 19r-20v.
- " " " 5805 f. 30r-v, 52r-v, 62r, 73r, 74r-75r, 78r, 103r.
- " " " 5806 f. (11r-v), 183r-184v.
- " " " 6507 f. 9r-10r, 11r-12v, 13v-16r, 17r-18v.

- Cod. Chigiani (Chigi), F.VI.146 f. (320v), (327r).
- " " L.III.58 f. 130r-v, 131v-132r.
- " " N.II.46 f.105r-116r.

BV, Cod. Chigiani (Chigi), R.I.26 f. 6v-10r.

- Cod. Ottoboniani Latini (Ottobon.Lat.) 2433 f. 172r-175v.
- Cod. Urbinates Latini (Urbini.Lat.) 822 f. 634r-640v.
- " " " 1038 f. (109r).
- " " " 1039 f. (62r, 71v).
- Cod. Vaticani Latini (Vat.Lat.) 6201 f. (59r).
- " " " 6189 f. (373r).
- " " " 6950 f. 255r-256r.
- " " " 7871 f. (132r, 183r).

Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne (AA):

- Acta Capituli, ms. B 20 f. 10v-11r, 14r.

Gotha, Forschungsbibliothek (FB):

- Ms. Chart. A 381 f. 55r-63v, 66r-69v, 70v-76v, 81r-82v.

Kórnik, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk (BPAN):

- Ms. 245 f. 85r-86v, 87v-88r, 95r-v.

Kraków, Biblioteka Czartoryskich (BCz):

- Ms. 69 p. 593-594.
- Ms. 307 p. 189-192.
- Ms. 1594 p. 653-654.
- Ms. 1605 p. 583.
- Ms. 2242 p. 88-94.

- Biblioteka Jagiellońska (BJ):

- Ms. 175 I, p. 42-46, 161-164.

- Biblioteka Polskiej Akademii Nauk (BPAN):

- Ms. 8464 (Theca Romana 124), pars I f. 1r-31r, pars II p. 31-45.
- Ms. 8466 (Theca Romana 126) f. 398r-399r.

Milano, Biblioteca Ambrosiana (BA):

- Ms. D. 175 inf., f. 109r-183r.
- Ms. D. 208 inf., f. 204r-205v.

Napoli, Archivio di Stato (AS):

- Diplomata Farnesiana, olim n. 136 (destructum).

Olsztyn, Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie (ADWO):

- Ms. D 11 f. 65r-v.
- Ms. D 19 n. 112.

Olsztyn, ADWO, ms. D 71 f. 152r-153v.

- Ms. D 101 f. 70r-v.

Parma, Archivio di Stato (AS):

- Carte Farnesiane, Estero, ms. 119 (Polonia) f. 51r-v, 59r-v.

Roma, Archivio di Stato (AS):

- Fondo Camerale I, Depositeria Generale, ms. 1787 f. (82v).

" " " " " 1789 f. (65v).

- Archivum Pontificiae Universitatis Gregorianae (APUG):

- Ms. 588 f. 101v-199r.

- Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI):

- Epistolae Nostrorum (Epp. NN): ms. 61 (Epistolae Salmeronis) f. 57r-60v.

- Biblioteca Corsiniana (Bibl. Corsiniana):

- Ms. 680 f. 150r-156v.

- Biblioteca Nazionale Centrale (BNC):

- Fondo Gesuitico, ms. 400 f. 446r-451r.

- Institutum Historicum Polonicum (IHP):

- Ms. 1/1 f. 101r-103v.

Simancas, Archivo General (AG):

- Secretaría de Estado (Estado), leg. 2008 (Libro de Berzosa, 6) f. 145r-219v.

Torino, Archivio di Stato (AS):

- Raccolta Mongardino (Racc.Mongardino), ms. 82 f. 293r-344v.

" " " 126 bis, s.f.

Trento, Biblioteca Comunale (Bibl. Comunale):

- Ms. 89 f. 100r-v.

Venezia, Biblioteca Marciana (BM):

- Manoscritti Italiani (Ms.It.), classe V, ms. 16 (5668) f. 270r-328v.

" " " " VII, ms. 4 (7925) f. (141v-142v).

- Biblioteca Museo Correr (BMC):

- Ms. Cicogna 255 f. (5v-6r, 81v).

Venezia, Biblioteca Querini Stampalia (BQS):

- Classe I, ms. 28.
- Classe IV, ms. 31.

Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD):

- Arch. Branickich z Suchej (Sucha), ms. 22/32 f. 48r-49r, 50r-v.
- Libri Legationum (Lib.Legat.), ms. 15 f. (434v-438r).
- "   "   "   "   16 f. 133v-134r, 148v-151v, 206r-v.
- "   "   "   "   24 p. 1-3.

OPERA

in quibus epistularum commercium et acta nuntii

Aloisii Lippomano publicata sunt

- Caro - *Lettere del Commendatore Annibal Caro scritte a nome del Cardinale Alessandro Farnese*, in: *Opere del Commendatore Annibal Caro*, T. 5, Milano 1807, p. 314-316, 328-330.
- Chrzanowski DL - Ignacy Chrzanowski, *Dwa listy łacińskie, Alojzego Lippomana i Mikołaja Radziwiłła, w przekładzie polskim Mikołaja Reja* [Duae epistolae Latinae, Aloisii Lippomano et Nicolai Radziwiłł, in versione Polona a Nicolao Rej curata], in: *Z wieku Mikołaja Reja*, Warszawa 1905, p. 72-106.
- Cyprianus - *Tabularium Ecclesiae Romanae saeculi decimi sexti, in quo monumenta restituti calicis eucharistici, totiusque Concilii Tridentini historiam mirifice illustrantia continentur*. Omnia ad fidem autographorum Bibliothecae Gothanae diligenter exacta publicavit Ernestus Salomon Cyprianus, Francoforti et Lipsiae 1743, p. 61-69, 71-73.
- Druffel-Brandi - *Beiträge zur Reichsgeschichte 1553-1555*, von August von Druffel, ergänzt und bearb. von Karl Brandi, München 1896 (*Briefe und Akten zur Geschichte des Sechzehnten Jahrhunderts*, Bd. 4), p. 715.
- Ehrenberg UA - *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der in der heutigen Provinz Posen vereinigten ehemals polnischen Landesteile*, herausg. von Hermann Ehrenberg, Leipzig 1892, p. 69-72.
- Goetz NBD - *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, 1. Abt.: 1533-1559, 17. Bd: *Nuntiatur Delfinos, Legation Morones, Sendung Lippomanos (1554-1556)*, bearb. von Helmut Goetz, Tübingen 1970, p. 96-177, 333-334.
- Goetz NLP - Helmut Goetz, *Zur Nuntiatur Luigi Lippomanos in Polen 1555-1557. Instruktionen und Fakultäten*, in: *Miscellanea in onore di Monsignor Martino Giusti*, T. 1, Città del Vaticano 1978 (Collecanea Archivi Vaticani, 5), p. 346-348.
- Hipler-Zakrzewski HE - *Stanisłai Hosii, S.R.E. Cardinalis, Maioris Poenitentiarum, Episcopi Varmiensis (1504-1579), et quae ad eum scriptae sunt epistolae, tum etiam eius orationes, legationes*, T. 2, ed. Franciscus Hipler, Vincentius Zakrzewski, Cracoviae 1886-1888 (*Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, T. 9), p. 570-571, 606, 632, 636-637, 647, 659, 666-670, 699-700, 713-714, 736-737, 743, 769, 775, 799, 849, 879-880.

- Lippomano VSP - *Tomus Quintus Vitarum Sanctorum Patrum numero nonagintatrium, per Simeonem Metaphrastem, auctorem probatissimum, conscriptarum et nuper, instante R. P. D. Aloysio Lipomano, Episcopo Veronense, ex Graecis Latinitate donatarum, cum scholiis eiusdem solitis contra haeticorum blasphemias*, Venetiis, In vico S. Mariae Formosae ad Signum Spei, M.D.LVI, p. [III].
- Mansi - Ioannes Dominicus Mansi, *Sanctorum Conciliorum et decretorum collectio nova. Supplementum*, T. 5, Lucae 1751 col. 697-718 ("Lovitiense in Polonia concilium").
- Martène-Durand - *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, T. VIII, *complectens varia concilia, episcoporum statuta synodalia [...]*, studio et opera Edmundi Martène et Ursini Durand OSB Congr. S. Mauri, Parisiis 1733, col. 1445-1460 ("Concilium Lovitiense Anni MDLVI").
- Meysztowicz-Wyhowska - *Documenta Polonica ex Archivo Parmensi*, ed. Valerianus Meysztowicz et Wanda Wyhowska De Andreis, Pars 1: (1535-1588), Romae 1970 (Elementa ad fontium editiones, T. 22), p. 49-50, 56-57.
- Niemcewicz - *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce* [Collectanea monumentorum historiam antiquae Poloniae illustrantium], wyd. Julian Ursyn Niemcewicz, wyd. nowe Jan Nepomucen Bobrowicz, T. 4, Lipsk 1839, p. 65-67.
- MHSJ Epistolae Salmeronis - *Monumenta Historica Societatis Iesu. Epistolae Patris Alfonsi Salmeronis*, T. 1, Matriti 1906, p. 126-128, 130-138.
- Raynaldus - *Annales Ecclesiastici ab anno MCXCVIII, ubi desinit Cardinalis Baronius, auctore Odorico Raynaldo...*, *accedunt in hac editione notae chronologicae, criticae, historicae...* auctore Joanne Dominico Mansi, T. 14, Lucae 1755, p. 572-576, 605-607.
- Rej DL - *Dwa Listy na polski ięzyk właśnie wyłożone. Ieden Aloizego Lippomana Weneta, Biskupa Werońskiego, od Papieża Oyca Rzymskiego w Polssze posła będącego, ku iaśnie wielmożnemu Książeciu a panu Mikolaiowi Radziwiłowi, Woiewodzie Wileńskiemu etc. A drugi tegoż to iaśnie Wielmożnego Pana do tego Biskupa a do tego Papieskiego Posła [...]*, [Duae epistulae... in linguam Polonam vertit Nicolaus Rej], W Brześciu Litewskim drukował Stanisław Murmelius, nakładem oświeconego Książęcia Pana Mikołaiia Radziwiła, Woiewody Wileńskiego etc., Roku: M.D.LIX.
- Rescius HO - *D. ni Stanislai Hosii, SRE Presbiteri Cardinalis, Maioris Poenitentiarum et Episcopi Varmiensis operum tomus secundus*, opera et studio Stanislai Rescii, Coloniae Agrippinae 1584, p. 161, 799.
- Rykaczewski - *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690* [Relationes nuntiorum apostolicorum et aliarum personarum de Polonia ab a. 1548 usque ad a. 1690], wyd. E[ras-

- mus] Rykaczewski, T. 1, Berlin-Poznań 1864, p. 3-20, 23-54, 61-68.
- Tacchella PEV - Lorenzo Tacchella, *Il processo agli eretici Veronesi nel 1550. S. Ignazio di Loyola e Luigi Lippomano (carteggio)*, Brescia 1979, p. 24-25, 181.
- Theiner VMPL - *Vetera Monumenta Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, ed. Augustinus Theiner, T. 2: *Ab Ioanne PP XXII usque ad Pium PP V, 1410-1572*, Romae 1861, p. 575-584, 588, 591-592.
- Ulanowski MHUS - *Materyjały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI* [Res historiam legislationis synodalis in Polonia saec. XVI illustrantes], zebrał B[olesław] Ulanowski, in: *Archivum Komisyi Prawniczej [Akademii Umiejętności w Krakowie]* (Collectanea ex Archivo Collegii Iuridici [Academiae Litterarum Cracoviensis]), Kraków 1895, p. 427-432.
- Vergerius DE - *Duae Epistolae, altera Aloysii Lippomani Veneti, epi Veronae, Romani Pontificis in Polonia Legati, ad Ill.mum Principem Radzivilium, Palatinum Vilnensem, altera vero ejusdem Ill.mi D. Radzivilii ad Episcopum et Legatum illum, lectu dignissimae, si ullae fuerunt nostra aetate*, [ed. Petrus Paulus Vergerius], Regiomonti 1556.
- Wierzbowski U - *Uchansciana, czyli zbiór dokumentów wyjaśniających życie i działalność Jakuba Uchańskiego* [Uchansciana seu collectio documentorum, vitam et operam Iacobi Uchański illustrantium], wyd. Teodor Wierzbowski, T. 1, Warszawa 1884, p. 23-25; T. 2, Warszawa 1885, p. 47-48, 53-56; T. 4, Warszawa 1892, p. 184-185.

STUDIA ET FONTES AUXILIARI
quibus in hoc volumine apparando usi sumus

(Non afferuntur volumina, quae iam in: "Opera in quibus epistularum commercium et acta nuntiorum publicata sunt" nominantur, ex quibus alia etiam documenta sunt adducta)

- Alberigo Giuseppe, *Vescovi italiani nel Concilio di Trento*, Bologna 1948.
- Ancel PC - René Ancel, *Paul IV et le Concile*, "Revue d'Histoire Ecclésiastique", 8 (1907), p. 716-741.
- Ancel SPP - René Ancel, *La secrétairerie pontificale sous Paul IV*, "Revue des Questions Historiques", 79 (1906), p. 408-470 (usus sum extracto in paginas proprias digesto).
- Balzer - *Corpus iuris Polonici*, Sectio I: *Privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, mandata Regnum Poloniae spectantia*, ed. Osvaldus Balzer, T. 3, Cracoviae 1906; T. 4/1, Cracoviae 1910.
- Barycz UJ - Henryk Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu* [Historia Universitatis Iagellonicae tempore renascentium litterarum], Kraków 1935.
- Barycz RRB - Henryk Barycz, *Z epoki renesansu, reformacji i baroku. Prądy - idee - ludzie - książki* [Ex tempore renascentium litterarum, reformationis et artis barocae. Opiniones, ideae, homines, libri], Warszawa 1971.
- Bodniak DSW - *Diariusz sejmku walnego warszawskiego z roku 1556/7* [Diarium comitiorum generalium Varsaviensium a. 1556/7], wyd. Stanisław Bodniak, Kórnik 1939.
- Bodniak WIS - Stanisław Bodniak, *Walka o interim na sejmie 1556/7 r.* [Certamen de "Interim" in comitiis a. 1556/7], "Reformacja w Polsce", 5 (1928), p. 1-11.
- Boesch Gajano Sofia, *La raccolta di vite di santi di Luigi Lippomano. Storia, struttura, finalità di una costruzione agiografica*, in: *Raccolte di vite di santi dal XIII al XVIII secolo. Strutture, messaggi, fruizioni*, a cura di S. Boesch Gajano, Fasano di Brindisi 1990, p. 111-130.
- Bogaczewicz-Glemma ANP - *Acta Nuntiaturae Polonae*, T. 6: *Iulius Ruggieri (1565-1568)*, collegit Thaddaeus Glemma, supplevit et ed. Stanislaus Bogaczewicz, Romae 1991.
- Bogucka BS - Maria Bogucka, *Bona Sforza*, Warszawa 1989.
- Bogucka HG - Maria Bogucka, *Przemiany społeczne i walki społeczno-polityczne w XV i XVI w.* [Transformationes sociales et conflictus so-

- ciales ac politici saec. XV et XVI], in: *Historia Gdańska*, T. 2: 1454-1655, red. Edmund Cieślak, Gdańsk 1982, p. 208-259.
- Borawska-Mańtek - Teresa Borawska, Janusz Mańtek, *Reformacja w Polsce w świetle relacji pruskiej i meklemburskiej z sejmu Piotrkowskiego 1555 r.* [Reformatio in Polonia quomodo ex relatione Pruthena et Megapolensi de comitiis Petricoviensibus a. 1555 perspiciatur], "Acta Universitatis Nicolai Copernici", 158 (1985), *Historia* 20, p. 17-30.
- Brandi Karl, *Kaiser Karl V. Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches*, München 1937.
- Bullarium Romanum. Bullarum, diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis editio*, T. 6, Augustae Taurinorum 1860.
- Bukowski Julian, *Dzieje reformacyi w Polsce, od wejścia jej do Polski aż do jej upadku* [Historia reformationis in Polonia inde ab eius ibi exordiis usque ad extinctionem], T. 1, Kraków 1884.
- Cini L., *Passaggio della regina Bona Sforza per Padova nell'anno 1556*, in: *Relazioni tra Padova e la Polonia*, Padova 1964, p. 27-66.
- Clot André, *Soliman le Magnifique*, Paris Fayard 1983.
- Cynarski STB - Stanisław Cynarski, *Sprawa ostatniego testamentu królowej Bony* [De ultimo testamento reginae Bonae], "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", 419 (1977), p. 137-146.
- Cynarski ZA - Stanisław Cynarski, *Zygmunt August*, Wrocław 1988.
- Del Vecchio Edoardo, *I Farnese*, Roma 1972.
- De Witte - *Correspondance des premiers nonces permanents au Portugal 1532-1553*, T. 2: *Textos*, ed. Charles-Martial De Witte, Lisboa 1980.
- Drohojowski KD - Jan Drohojowski, *Kronika Drohojowskich* [Chronicon gentis Drohojowski], T. 1, Kraków 1904.
- Dworzaczek Włodzimierz, *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego* [Dux exercitus Ioannes Tarnowski. Ex historia procerum Minoris Poloniae], Warszawa 1985.
- Finkel Ludwik, *Konfesja podana przez posłów na sejmie piotrkowskim w roku 1555* [Confessio a nuntiis in comitiis Petricoviensibus anno 1555 proposita], "Kwartalnik Historyczny", 10 (1896), p. 257-285.
- Flaczyński Franciszek, *Idea kościoła narodowego w Polsce w XVI w.* [De notione Ecclesiae nationalis in Polonia saec. XVI], "Ateneum Kapańskie", 5 (1911) p. 205-218, 315-325.
- Frankiewicz ZNL - Czesław Frankiewicz, *Ze studiów nad soborem narodowym w Polsce: Nuncjusz apostolski Ludwik Alojzy Lippomano w Polsce* [Studia selecta de concilio nationali in Polonia. Nuntius apostolicus Ludovicus Aloisius Lippomano in Polonia], Rzeszów 1914.
- Frankiewicz SZA - Czesław Frankiewicz, *Starania Zygmunta Augusta w Rzymie o sobór narodowy (1555-1556)* [Conatus Sigismundi Augu-

- sti ad convocationem concilii nationalis Romae suscepti], "Reformacja w Polsce", 2 (1922) p. 266-271.
- Freudenberger CT - *Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistolarum, tractatum nova collectio*, T. VII: *Actorum pars quarta*, Vol. 3, collegit, edidit, illustravit Theobaldus Freudenberger, Friburgi Brisgoviae 1980.
- Gaeta NV - *Nunziature di Venezia*, T. 5: (21 marzo 1550 - 26 dicembre 1551), a cura di Franco Gaeta, Istituto Storico Italiano per Età Moderna e Contemporanea, Roma 1967.
- Gąsiorowski Antoni, *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów* [Itineraria duorum ultimarum ex stirpe Jagellonica regum Poloniae], "Studia Historyczne", 16 (1973), p. 249-275.
- Goetz VKAR - Helmut Goetz, *Die Vertreter der Kurie am Augsburger Reichstag 1555*, in: *Festgabe Leonhard von Muralt*, Zürich 1970, p. 197-208.
- Górnicki DKP - Łukasz Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej* [De rebus in Regno Poloniae gestis], wyd. 2, oprac. Henryk Barycz, Wrocław 1950 (Biblioteka Narodowa I, 124).
- Gulik-Eubel HC - Guilelmus van Gulik, Conradus Eubel OFMConv., *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi*, Vol. 3: *Saeculum XVI ab anno 1503 complectens*, Monasterii 1923.
- Hein Lorenz, *Italienische Protestanten und ihr Einfluss auf die Reformation in Polen während der beiden Jahrzehnte vor dem Sandomirer Konsens (1570)*, Leiden 1974.
- Hefele-Leclercq - Charles Joseph Hefele, Henri Leclercq OSB, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, T. I/1, Paris 1907; T. III/1, Paris 1909; T. VII/1-2, Paris 1916.
- Jasnowski Józef, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515-1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński* [Nicolaus Radziwiłł "Niger" (1515-1565), cancellarius et marescalcus terrestris Magni Ducatus Lithuaniae, palatinus Vilmensis], Warszawa 1939.
- Jedin GKT - Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, Bd 1: *Der Kampf um das Konzil*, 2. Aufl., Freiburg im Breisgau, 1951; Bd 2: *Die erste Trienter Tagungsperiode 1545/7*, Freiburg im Br. 1957; Bd 3: *Bologneser Tagung (1547/48). Zweite Trienter Tagungsperiode (1551/52)*, Freiburg-Basel-Wien 1970.
- Kausler-Schott - *Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius*, gesammelt und herausg. von Eduard Kausler und Theodor Schott, Tübingen 1875.
- Konopczyński Władysław, *Chronologia sejmów polskich, 1493-1793* [Ordo chronologicus Comitiorum Poloniae 1493-1793], Kraków 1948 (Archiwum Komisji Historycznej PAU, Seria II, T. 4).

- Korytkowski AG - Jan Korytkowski, *Arcebiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 do r. 1821* [Archiepiscopi Gnesnenses, primates et metropolitae Poloni ab a. 1000 usque ad 1821], T. 3, Poznań 1889.
- Korytkowski PKG - Jan Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitarnej gnieźnieńskiej od r. 1000 aż do dni naszych* [Praelati et canonici ecclesiae cathedralis metropolitanae Gnesnensis ab a. 1000 usque ad dies nostros], T. 1-4, Gniezno 1883.
- Korzeniowski AR - *Analecta Romana, quae historiam Poloniae saeculi XVI illustrant, excerpta ex libris manuscriptis Archivi Consistorialis Romani*, ed. Josephus Korzeniowski, Kraków 1894 (Scriptores Rerum Polonicarum, T. 15).
- Korzeniowski OR - *Orichoviana. Opera inedita et epistulae Stanislai Orzechowski, 1543-1566*, ed. Joseph Korzeniowski, Cracoviae 1891.
- Kot AFM - Stanisław Kot, *Andrzej Frycz Modrzewski*, Kraków 1823.
- Kot DJ - Stanisław Kot, *Drohojowski Jan*, in: PSB, T. 5, Kraków 1939-1946, p. 380-382.
- Kumaniecki - *Andreae Fricii Modrevii opera omnia*, ed. Casimirus Kumaniecki, T. 1-5, Varsaviae 1953-1960.
- Kurczewski BW - Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie* [De episcopatu Vilmensi], Wilno 1912.
- Lanckorońska DARP - *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia*, II pars, ed. Carolina Lanckorońska, Romae 1974; X pars: *HBA, B2, 1554-1559*, ed. C. Lanckorońska, Romae 1976 (Elementa ad Fontium Editiones, T. 31 et 40).
- Latini - *Latini Latini Viterbiensis epistulae, coniecturae et observationes*, T. 1-2, ed. Dominicus Magro, Romae 1659.
- Lubomirski - *Dzienniki sejmów walnych koronnych za panowania Zygmunta Augusta, króla polskiego, W. Xięcia Litewskiego, 1555 i 1558 w Piotrkowie złożonych* [Diaria comitiorum Regni Poloniae regnante Sigismundo Augusto, rege Poloniae, magno duce Lithuaniae, a. 1555 et 1558 Petricoviae celebratorum] wyd. T. Xiążę Lubomirski, Kraków 1869.
- Łętowski Ludwik, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich* [Catalogus episcoporum, praelatorum et canonicorum Cracovien-sium], T. 1-4, Kraków 1852.
- Mergentheim Otto, *Die Quinquennalfakultäten pro foro externo. Ihre Entstehung und Einführung in deutschen Bistümern*, Bd 1 (cap. 3: *Die Nuntiatur Fakultäten*), Stuttgart 1908, p. 225-306.
- Pajewski Janusz, *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku (1540-1571)* [Consilia politica Polonorum erga Hungariam medio saeculo XVI (1540-1571)], Kraków 1932.

- Pastor SP - Ludovico von Pastor, *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo*, Vol. 5: *Paolo III (1534-1549)*, versione italiana di Angelo Mercati, Roma 1914; Vol. 6: *Giulio III, Marcello II e Paolo IV (1550-1559)*, [versio ut supra], Roma 1922.
- Pirożyński Jan, *Die Herzogin Sophie von Braunschweig-Wolfenbüttel aus dem Hause der Jagiellonen (1522-1575) und ihre Bibliothek*, Wiesbaden 1992 (versio ex opere Polonice scripto et edito Cracoviae a. 1986).
- Pociecha AMD - Władysław Pociecha, *Arcybiskup Mikołaj Dzierzgowski, prymas Polski (ok. 1490-1559)* [Aepus Nicolaus D., primas Poloniae], "Nasza Przeszłość", 2 (1947), p.
- Pociecha KB - Władysław Pociecha, *Królowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia* [Regina Bona. Tempora et homines Renascentium Litterarum tempore], T. 1-2, Poznań 1949; T. 4, Poznań 1958.
- Postina-Ehse CT - *Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistolarum, tractatum nova collectio*, T. VII: *Actorum pars quarta*, Vol. 1, colligere coeperunt inter alios Aloysius Postina et Stephanus Ehse, auxit... Ioachim Birkner, ... perfecit Theobaldus Freudenberger, Friburgi Brisgoviae 1961.
- PSB - *Polski Słownik Biograficzny* [Lexicon Biographicum Polonorum], T. 1, Kraków 1935- (cum indicato nomine auctoris uniuscuiusque biogrammatibus).
- Quirini Popławska DWP - Danuta Quirini Popławska, *Działalność Włochów w Polsce w I poł. XVI w. na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej* [De opera Italarum in Polonia prima saeculi XVI parte in aula regia, in publicis relationibus et in hierarchia ecclesiastica], Wrocław-Warszawa 1973.
- Sanudo - *I diari di Marino Sanuto*, a cura di Federico Stefani, Guglielmo Berchet, Nicolò Barozzi, T. 36, Venezia 1892; T. 54-58, Venezia 1899-1903.
- Schramm Gottfried, *Der polnische Adel und die Reformation, 1548-1607*, Wiesbaden 1965.
- Serczyk Władysław, *Iwan IV Groźny* [Ioannes IV Terribilis], Wrocław 1977.
- Simonsohn Shlomo, *The Apostolic See and the Jews. Documents: 1539-1545*, Toronto 1990 (Pontifical Institute of Medieval Studies).
- Sipayło - *Akta synodów rożnowierczych w Polsce* [Acta synodalia Ecclesiarum Poloniae Reformatarum], T. 1: (1550-1559), oprac. Maria Sipayło, Warszawa 1966.
- Subera Ignacy, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich* [De synodis provincialibus archiepiscoporum Gnesnensium], ed. 2, Warszawa 1981.
- Szujski - *Dyaryusze seymów koronnych 1548, 1553, 1570* [Diaria comitorum Regni a. 1548, 1553, 1570], wyd. Józef Szujski, in: *Scriptores Rerum Polonicarum*, T 1, Kraków 1872.

- Tacchella PNPL - Lorenzo Tacchella, *Paolo IV e la nunziatura in Polonia di Luigi Lippomano Vescovo di Verona (1555-1557)*, in: *Dalla Chiesa antica alla Chiesa moderna. Miscellanea per il Cinquantesimo della Facoltà di Storia Ecclesiastica della Pontificia Università Gregoriana*, a cura di M. Fois S.J., V. Monachino S.J., F. Litva S.J., Roma 1983 (Miscellanea Historiae Pontificiae, vol. 50), p. 231-260.
- Tazbir PDL - Janusz Tazbir, *Proces Doroty Łazęckiej* [Processus Dorotheae Łazęcka], in eiusdem: *Szlaki kultury polskiej* [Viae cultus civilis et litterarum in Polonia], Warszawa 1986, p. 174-185.
- Ulanowski ACP - *Acta Capituli Plocensis ab a. 1514 ad a. 1577*, ed. Boleslaus Ulanowski, in: *Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie* [Collectanea ex Archivo Collegii Historici Academiae Litterarum Cracoviensis], T. 10, Kraków
- Ulanowski ACPV - *Acta Capitulum Posnaniensis et Vladislaviensis (1519-1578)*, ed. Boleslaus Ulanowski, in: *Acta Capitulum saeculi XVI selecta*, T. 1, Pars 1, Kraków 1908 (Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, T. 13).
- Wierzbowski JU - Teodor Wierzbowski, *Jakub Uchański arcybiskup gnieźnieński (1502-1581). Monografia historyczna* [I. Uchański, aepus Gnesnensis (1502-1581). Monographia historica], Warszawa 1985 (Uchansiana, T. 5).
- Wisłocki - *Andrzeja na Więcborku Zebrzydowskiego, biskupa włocławskiego i krakowskiego, korespondencya z lat 1546-1553, z przydaniem synodów z r. 1547 i 1551 jako też innych dokumentów współczesnych* [Andreae Zebrzydowski de Więcbork, epi Vladislaviensis et Cracoviensis, epistularum commercium a. 1546-1553, additis actis synodalibus ex a. 1547 et 1551 aliisque documentis coaevis], wyd. Władysław Wisłocki, Kraków 1878 (Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, T. 1).
- Włodarski Bronisław (red.), *Chronologia polska*, Warszawa 1957.
- Wojtyska ANP - *Acta Nuntiaturae Polonae. T. 1: De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, auctore Henrico Damiano Wojtyska CP, Romae 1990; T. 2: *Zacharias Ferreri (1519-1521) et nuntii minores (1522-1553)*, Romae 1992.
- Wojtyska PP - Henryk Damian Wojtyska CP, *Papieżstwo-Polska 1548-1563. Dyplomacja* [Papatus et Polonia 1548-1563. Relationes diplomaticae], Lublin 1977.
- Wotschke Theodor, *Geschichte der Reformation in Polen*, Leipzig 1911 (Studien zur Kultur und Geschichte der Reformation, Bd 1).
- Zakrzewski Wincenty, *Powstanie i wzrost reformacyi w Polsce, 1520-1572* [De reformationis in Polonia origine et incrementis], Lipsk 1870.

